

Üks kaunilt kena elupaik

„Üks haruldaset kena ja kaunilt haljastatud elupaik,” kirjutati Kõltsu (saksa keeles Wellenhof) kohta 1913. aastal. Koht, kuhu tasus tulla ja kus võis veeta tunde, päevi, nädalaid. Iseenesest mitte suur, ei olnudki Kõltsu päris ehk rüütlimõis, vaid tekkinud alles 1806. aastal kui „poolmõis“ (saksa keeles Landstelle) eraldati Põllküla maadest. Kõltsu kujunemise eelduseks oli paiga harukordne ilu, puhas mereõhk ja lainete kohin, mis Keila kihelkonna pea kõige väiksemas mõisakeses on lubanud sündida imelisel kooslusel.

Aastatel 1883-1885 ehk parun Otto von Uexküllil lese Benedicte von Uexküllil ajal kerkis rannaluidetele hoone, mille vastet on Eesti mõisate seas raske leida. Otsekui oleks balti vaim sirutanud tiibu, haaranud kaasa ideid siit ja loomingulisi impulsse sealt, pakkunud selle välja kõik omamoodi, viisil nagu seda kirjeldas 1843. aastal Eestimaad külastanud inglise leedi Elisabeth Eastlake: „Üks on kindel. See ei ole Eesti ega samuti V enemaa, sest puudub korralagedus. Ega ka mitte Prantsusmaa, ehkki kaja vastab mõnikord selle keeles. Kui, siis kõige enam Inglismaa. Viibime aias, kus on rakse leida endale aset, kus embarras de richesses pittoresque lubab hetkeks unustada, kus me ikkagi täpselt asume. Kas Šveitsis või Venemaal? Mon Repos Viiburi lähistel või Narva-Jõesuus. Kõltsu peahoone on nagu väljalõige ajastu stiiliraamatust. Ladina keeles villa maritima – mereäärne suvituskoht, nagu neid tunti juba Plinius Noorema ajal Roomas. Paik, kuhu tulles võis unustada mured, elada, nagu polekski muud maailma olemas alandlik ega Paldiskit, sadamaid, raudteed, kapitalismi ega selle haukaevajaid.“

Otsides Kõltsu mõisale ideelisi lähtekohti, leiame need Balti mere äärde 19. sajandi algul kerkima hakanud kuurortarhitektuurist, mille prantsuskeelne nimi cour ort viitab argipäeva asemel pühapäevale ja võimalusele tõmmata hinge - puhkusele, millest toimekas saksa vaim oli enne seda vaevalt et julgenud unistada. Kõltsu liivaluidetel leiame vaste juba 19. sajandi algul kerkima hakanud valgetele majadele: Puttgardenis, Heiligendammis, Rügeni saarel, mida tunneme Caspar David Friedrichi maalidelt.

Kõltsu saab toitu paiga metsikult kaunist loodusest ning selle kunstiline kreedo ja arhitektuurikõne on seevastu segu kõigist, millest üldse võib mõtelda ja mida ette kujutada: Marie Antoinette'i tibatillukesest „Hameaux´st“ hiiglaslikus Versailles' pargis, hävingust ja uuest tõusust, hirmust ja vürst Sakhovskoi kuppelkirikutest ja Tšehhovi „Kirsiaias“. Kõltsu toob kokku üllatavaid ja adrenaliini tõstvaid vorme: vene puitpitsi ja prantsuse aknaid, viilkatuseid ja veranda värvilisi klaase. Ja kõige tipuks kõrge telkkiivriga torni, nagu see suurte lootuste aegu, on inimest ikka ja jälle inspireerinud. Kõltsu on just nii suur kui maailm tema ümber väike; kavandatud viisil nagu moodsa ajastu arhitektid rajasid suvituslinna ja maju Narvas, Tallinnas Kadriorus, Haapsalus, Pärnus. Selline oli Amandus Adamsoni maja Paldiskis. Kõik tuli teha nüüd ja praegu, asetada kogu minevik ühele kaardile, sest tuleviku peale ei saa kunagi olla päris kindel.